

УДК 336.71

■ **Олександр Костюк**
Oleksandr Kostyuk

Доктор економічних наук, професор кафедри міжнародної економіки Української академії банківської справи Національного банку України (м. Суми)
Sc.D. (Economics), Professor of the International Economics Department of the Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine (City of Sumy)

■ **Олена Костюк**
Olena Kostyuk

Кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки Української академії банківської справи Національного банку України (м. Суми)
Ph.D. (Economics), Associate Professor of the International Economics Department of the Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine (City of Sumy)

Іноземний капітал у банківському секторі України в контексті трансформації моделі бізнесу європейських банків

Foreign capital in the banking sector of Ukraine in the context of transformation of the business model of European banks

Стаття присвячена аналізу системних причин та факторів, що визначають подальший розвиток тенденцій на вітчизняному банківському ринку у зв'язку з присутністю іноземного капіталу; узагальнено чинники, що зумовлюють активізацію процесу виведення іноземного капіталу з банківського сектору України в контексті трансформації моделі бізнесу європейських банків під впливом регуляторних вимог Базеля III.

The authors discuss systemic reasons and factors determining further development of trends on the domestic banking market in connection with the presence of foreign capital. There are summarized factors intensifying the withdrawal of foreign capital from the banking sector of Ukraine in the context of transformation of the business model of European banks being influenced by the Basel III regulatory requirements.

Ключові слова: європейські банки, банківська система України, трансформація моделі бізнесу, Базель III.
Key words: European banks, banking system of Ukraine, transformation of the business model, Basel III.

Присутність іноземного капіталу на вітчизняному банківському ринку вже тривалий час викликає гарячі дискусії серед вітчизняних науковців щодо характеру впливу на економіку України. Досліджуючи основні мотиви і ризики участі іноземного капіталу в банківському секторі країни, вітчизняні вчені (В.Гець, О.Дзюблюк, А.Шаповалов та ін-

ші), наголошуючи на позитивній ролі іноземних банків у підвищенні капіталізації вітчизняної банківської системи в період економічного зростання, неодноразово звертали увагу на великий ризик відпливу іноземного капіталу в періоди потрясінь і випробувань кризовими явищами фінансового характеру. Але специфіка інтегрованості вітчизняної еконо-

міки до глобалізованого економічного простору виявилася такою, що під час світової фінансової кризи 2008–2010 рр. іноземні банки не лише не пішли з банківської системи України, а й забезпечили їй фінансову стійкість завдяки збереженню припливу дефіцитних капітальних і кредитних коштів та використовуючи свої конкурентні переваги. Хоча

саме специфіка вітчизняного ринку зумовила мотивацію іноземних банків щодо активізації роботи на ринку України навіть у кризовий період, а саме: недостатня глибина ринку банківських послуг (у т. ч. роздрібного сектору); перспективність формування надприбуткового кредитного портфеля в умовах високих кредитних ставок на ринку України порівняно з ЄС; незначна частина населення, охопленого кредитуванням; мінімальні ризики у контексті валютної політики Національного банку України.

Проблематикою впливу іноземних банків на вітчизняну банківську систему займаються І.Лютий, В.Мищенко, Є.Осадчий, Ю.Прозоров, Р.Корнилюк, В.Подчесова, С.Шумська, активно досліджуючи позитивні та негативні наслідки присутності іноземного капіталу. В умовах глобалізованого світового економічного простору питання входження іноземного капіталу на національні ринки повинно розглядатися не з точки зору “доцільності” цього явища, а в площині формування передумов для підвищення ефективності його присутності для національної економіки та сприяння фінансовій стабільності. У цьому контексті актуалізуються не лише питання аналізу глибинних причин активізації процесу виведення іноземного капіталу з банківського сектору України, а й дослідження передумов, які можуть сприяти ефективній роботі іноземного капіталу на вітчизняному ринку.

ІНОЗЕМНИЙ КАПІТАЛ У ВІТЧИЗНЯНІЙ БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ: ЗАГАЛЬНІ ТРЕНДИ

Вітчизняна статистика нині зафіксувала скорочення активності іноземних банків на українському ринку. На початку 2014 року в Україні діяло 49 банків з іноземним капіталом. У повній власності (100% статутного капіталу) іноземних інвесторів перебувало 10,6% (19 банків) від загальної кількості банків, котрі отримали ліцензію НБУ. В цілому частка іноземного капіталу зменшилася до 34%, повернувшись до рівня початку 2008 року (див. графік 1).

Зокрема з українського ринку протягом останніх років вийшла низка іноземних інвесторів, які мали частку в банках України, серед яких: Байєрише Ландесбанк (Bayeische Landesbank, Німеччина), Кредит-Європа-

банк (Credit Europe Bank, Нідерланди), Фольксбанк (Volksbank, Австрія), СЕБ-банк (SEB Bank, Швеція), Банк “Форум” (Bank Forum, Німеччина), “Сосьєте Женераль” (Societe Generale, Франція), Ерсте банк (Erste Bank, Австрія), Астра-банк (Astra Bank, Греція), Хоум-кредит-банк (Home Credit Bank, Чехія), Дрезднер-банк (Dresdner Bank, Німеччина), “Пекао” (Pecao, Польща), Правекс-банк (Intesa Sanpaolo, Італія) та інші. Європейські банки йдуть не тільки шляхом продажу, а й шляхом скорочення або закриття ризикованих ринкових позицій, виведення коштів для погашення заборгованості перед материнськими банками. Заборгованість українських банків перед зарубіжними за 9 місяців 2013 року скоротилася на 9.4 млрд. гривень – до 13 млрд. доларів США (див. таблицю 1). Ці процеси зумовлюються оптимізацією присутності європейських банків на визначених опорних ринках країн Центральної та Східної Європи, які можна вважати ризикованими, а також трансформацією моделі бізнесу банків у контексті виконання рекомендацій Базеля III, що змушує європейські банки скорочувати портфель активів та зменшувати капітал на суму вкладень у певні території.

Аналізуючи умови входження та виходу окремих іноземних банків із ринку України (див. таблицю 2), можемо зробити висновок, що перспективність подальшої їхньої присутності у вітчизняному банківському секторі визначалася насамперед такими мотивами входження на ринок України:

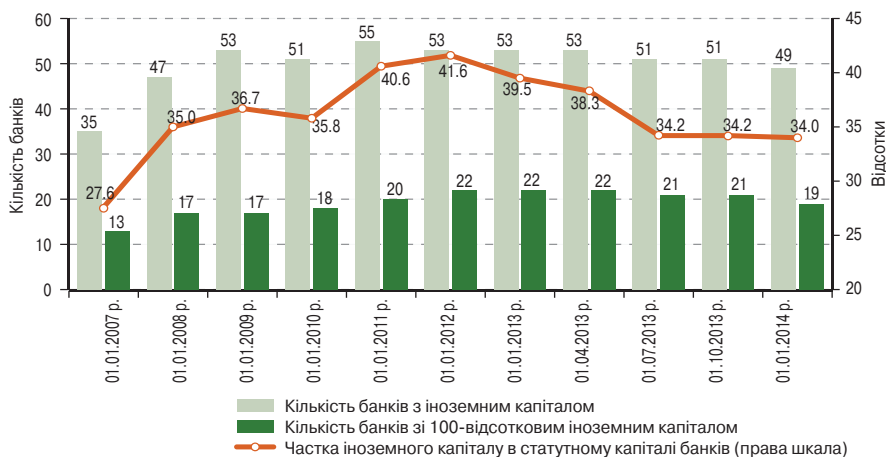
1) добування і формування східно-європейської регіональної філіальної структури, що абсолютно відповідало сценарію інтеграційного розвитку країни;

2) ставка на недостатню глибину ринку банківських послуг в умовах недосконалої конкуренції, перспективи збільшення обсягів роздрібного кредитування за рахунок підтримки материнських структур в умовах надприбуткових ставок та мінімальних валютних ризиків.

Домінування другого мотиву в стратегії окремих іноземних банків та наступна зміна тенденцій ринкової кон’юнктури зумовили масштабний вплив капіталу з банківської системи України із наступною ротацією власників банків.

Згортання діяльності банків з іноземним капіталом у вітчизняному банківському секторі триває під впливом кумулятивної дії низки факторів (суб’єктивних і об’єктивних):

Графік 1. Динаміка присутності іноземного капіталу в банківській системі України

Джерело: побудовано авторами за даними НБУ [4].

Таблиця 1. Банки – лідери з виведення коштів шляхом погашення заборгованості перед материнськими банками

Банк	На 01.01.2013 р., млрд. грн.	На 01.10.2013 р., млрд. грн.	Зміни, млрд. грн.
ВТБ-банк	12.1	7.8	-4.3
Райффайзен-банк “Аваль”	9.0	5.0	-4.0
ОТП-банк	5.7	3.2	-2.5
ФКБ-банк (Ерсте банк)	2.3	0.0	-2.3
Укрсоцбанк	10.2	8.1	-2.1
ІНГ-банк Україна	4.7	2.6	-2.1
Омега-банк (Сведбанк)	1.7	0.0	-1.7
Кредитпромбанк	0.9	0.2	-0.7
Універсал-банк	0.5	0.0	-0.4
Промінвестбанк	15.9	15.6	-0.3
По банківській системі	113.1	103.8	-9.4

Таблиця 2. Умови входження/виходу окремих європейських банків із ринку України

№ п/п	Банк та країна базування материнської компанії	Рік купівлі	Рік продажу	Активи у володінні	Сума угоди з купівлі	Суми угоди з продажу	Мультиплікатор покупки	Мультиплікатор продажу	Активи викуплено
1	Райффайзен-банк Інтернаціональ АГ (Raiffeisen Bank International Int. AG), Австрія	2005	–	Банк "Аваль" (93%)	1 млрд. 28 млн. доларів	–	3.7	–	–
2	Бі Ен Пі Париба (BNP Paribas), Франція	2005	–	Укрсиббанк (81%)	347 млн. доларів	–	3.5	–	–
3	"Креді Агриколь" (Credit Agricole SA), Франція	2006	–	Індекс-банк (100%)	260 млн. доларів	–	6.5	–	–
4	Група компаній "Уні Кредит Груп" (UniCredit Group), Італія	2008	–	Укрсоцбанк (95.48%)	2.07 млрд. доларів	–	5.36	–	–
5	Скандинавіська Еншильда банкен (СЕБ). (Skandinaviska Enskilda Banken (SEB)), Швеція	2005 2007 2011	2012	Банк "АЖІО" (94%) Банк "Факторіал" (100%) Акцепт-банк (100%)	27.5 млн. доларів 120 млн. доларів немає даних	20–30 млн. доларів	1.5 4.5	0.2–0.3	Фідобанк
6	Група компаній "Хоум Кредит Груп" (Home Credit Group), Чехія	2006	2009, 2013	Агробанк (100%)	40–65 млн. доларів	43 млн. доларів + 20 млн. доларів	3–4	1.3–1.5	Платинум-банк
7	Комерцбанк (Commerzbank), Німеччина	2007 2010	2012	Банк "Форум" (60%) + + Банк "Форум" (20%)	600 млн. доларів + 1 млрд. доларів у розвиток	80–150 млн. доларів	4.91	0.5	Смарт-холдинг
8	Фольксбанк (Volksbank), Австрія	2007	2012	Банк "Електрон" (98%)	57 млн. євро	немає даних	3.8	немає даних	Сбербанк Росії
9	"Сосьєте Женераль" (Societe Generale), Франція	2006	2012	Ікар-банк (100%),	25–35 млн. доларів	25–30 млн. доларів	2–3	немає даних	Альфа-банк (Кіпр, Росія)
10	Компанія "Ерсте Груп" (Erste Group), Австрія	2006 2007	2012	Банк "Престиж" (50.5%) + (49.5%)	35.3 млн. + 104 млн. доларів	83 млн. доларів	1.75	0.39	Фідобанк
11	Сведбанк (Swedbank), Швеція	2007– 2008	2013	ТАС-комбанк ТАС-інвестбанк	735 млн. доларів	175 млн. доларів	4.6	0.44	Альфа-банк (Кіпр, Росія)
12	"Інтеза Санпаоло" (Intesa Sanpaolo), Італія	2008	2013	Правекс-банк (100%)	750 млн. доларів	74 млн. доларів	6.5	0.85	Group DF

1) відсутності в найближчій перспективі суттєвих передумов для поліпшення ділового клімату в Україні (негативні тенденції щодо зростання економіки, очікування девальвації національної валюти);

2) запровадження змін на законодавчому рівні щодо заборони кредитування населення у валюті;

3) неясного кредитного портфеля: традиційно висока для вітчизняного банківського ринку частка негативно класифікованих активів та недостатньо прозора система їхнього моніторингу й ідентифікації (за оцінками Фітч (Fitch) та Стендерд енд Пурс (Standard & Poor's) частка негативно класифікованих активів у балансах українських банків суттєво занижена) [7];

4) непрозорої судової системи та відсутності інституту захисту прав кредиторів;

5) складної посткризової ситуації у єврозоні та впровадження підвищених вимог щодо достатності капіталу європейських банківських груп у рамках виконання положень Базеля III;

6) поступової трансформації бізнес-моделей європейських банків у контексті оптимізації (скорочення) географічної присутності в окремих регіонах Східної, Центральної та Південно-Східної Європи і більш зваженої політики щодо інвестування до обраних опорних ринків.

Останні два чинники особливо впливові, оскільки вони визначають перспективи присутності дочірніх структур європейських банків у вітчизняній банківській системі та посилюють їхню роль у процесі трансформації моделі бізнесу європейських банків.

ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВРОПЕЙСЬКИХ БАНКІВ У КОНТЕКСТІ РЕГЛАМЕНТУ БАЗЕЛЯ III

З 2014 року формально розпочався новий етап упровадження рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду¹. Згідно з цим документом потреба в капіталі західних банків повинна збільшитися (щонайменше на 354 млрд. євро для відповідності вимогам Базеля III [8]), а резерви під ризикові активи мають зрости. Передусім це стосується системно важливих банків світу (за визначенням Ради з фінансової стабільності²), банкрутство яких може загрожувати світовій економіці (див. таблицю 3).

У 2013 році на основі критеріїв формування списку системних банків сві-

¹ Відстрочення з 1 січня 2014 року повної імплементації Базеля III і проведення стрес-тестування 124 банків ЄС є тимчасовим і зваженим заходом, виходячи зі складнощів ринкової докапіталізації банків унаслідок стагнації фондових ринків єврозони.

ту було здійснено аналогічні спроби формалізувати перелік системно важливих банків Європи. Науково-дослідна група під керівництвом Лііканена (Liikanen, Erkki) запропонувала список 29 системних банків Європи [8], до якого ввійшли: Дойче-банк (Deutsche Bank), "Ейч-Ес-Бі-Сі" (HSBC), Бі Ен Пі Париба (BNP Paribas), Група "Креді Агриколь" (Credit Agricole Group), "Барклиз" (Barclays), Королівський банк Шотландії (RBS, Royal Bank of Scotland), "Сантандер" (Santander), "Сосьєте Женераль" (Société Générale), Банківська група Ллойда (Lloyds Banking Group), об'єднання груп Народний банк та Кес д'Еpargne (Groupe BPCE), "ІНГ" (ING), "Унікредит" (Unicredit), Група Рабобанк (Rabobank Group), "Нордеа" (Nordea), Комерцбанк (Commerzbank), "Інтеза" (Intesa), Бі Бі Бі Ей (BBVA, Banco Bilbao Vizcaya Argentaria), Стендерд Чартед" (Standard Chartered), Данске-банк (Danske Bank), Дойче Централ-банк АГ (DZ Bank AG), Ландесбанк Баден-Вюртемберг (Landesbank Baden-Württemberg), КБК Банк (KBC Bank), Хандельсбанк (Handelsbanken), СЕБ (SEB), Банка Монте дей Пачи (Banca Monte dei P.S.), Ерсте-банк (Erste

² Рада з фінансової стабільності (Financial Stability Board, FSB) – інституція, заснована на саміті G-20 у Лондоні (2009 р.) з метою координації діяльності та розробки детальних пропозицій із реформування фінансового сектору.

Bank), Сведбанк (Swedbank), Райффайзен-банк (RZB AG), “Ю-Бі-Ай” (UBI, Unione di Banche Italiane Scpa).

Відповідно до звіту Лііканена як рекомендаційної розробки щодо Директив ЄС до 2015 року частка активів, зважених за ризиком (RWA), має зменшитися на 17% (близько 5 трлн. євро). А щорічне скорочення операційних витрат повинно відбуватися на рівні 6% для досягнення докризового рівня окупності власного капіталу в номіналі 12% [8]. Для банків Європи ці вимоги виявилися більш жорсткими, оскільки, як свідчать дані дослідження компанії МакКінсі (McKinsey), банки Японії протягом 2011–2015 років мають скоротити операційні витрати на 14%, банки США – на 20%, а банки Європи – на 26% [6]. Таким чином, можна передбачити поступову трансформацію існуючих бізнес-моделей європейських банків від масштабного диверсифікованого розширення і розвитку філіальної та представницької мережі до оптимізації географії присутності в регіонах Центральної та Східної Європи зі скороченням додаткового інвестування до обраних опорних ринків.

Україна належить до країн із низьким суверенним рейтингом, тому сам факт наявності дочірнього банку в нашій країні може підвищувати вимоги до достатності капіталу материнського банку та актуалізувати проблему його докапіталізації. Для банківських систем зазначених регіонів це може мати негативні наслідки. Щодо України, то наприкінці 2011 року в банківській системі функціонували дочірні структури 11 банків із європейського аналога списку “G29”: Бі Ен Пі Париба (BNP Paribas), Група “Креді Агриколь” (Crédit Agricole Group), “Сосьєте Женераль” (Société Générale), “ІНГ” (ING), “Унікредит” (Unicredit), Комерцбанк (Commerzbank), “Інтеза” (Intesa), СЕБ (SEB), Ерсте-банк (Erste Bank), Сведбанк (Swedbank), Райффайзен-банк (RZB AG), сукупно володіючи активами у розмірі 19,4% активів банківської системи України і суттєво впливаючи на формування тенденцій розвитку окремих сегментів ринку банківських послуг України (Укрсиббанк – ринок інвестиційного банкінгу³, Укрсоцбанк (Unicredit) – ринок факторингу⁴). На

³ Згідно з номінацією Сі Бондс Авардс (CBonds Awards) 2012.

⁴ У 2009 році АКБ “Укрсоцбанк” увійшов до авторитетного рейтингу міжнародної організації факторингу ФСІ (FCI), де є єдиною фінансовою установою, що представляла Україну.

Таблиця 3. Системно важливі банки світу і вимоги Ради з фінансової стабільності щодо додаткового капіталу

Вимоги щодо збільшення капіталу	Системно важливі банки світу
5 (3.5%)	-
4 (2.5%)	<ul style="list-style-type: none"> • “Ейч-Ес-Бі-Сі” (HSBC) • “Джей Пі Морган Чейз” (JP Morgan Chase)
3 (2.0%)	<ul style="list-style-type: none"> • “Барклиз” (Barclays) • Бі Ен Пі Париба (BNP Paribas) • “Сітігруп” (Citigroup) • Дойче-банк (Deutsche Bank)
2 (1.5%)	<ul style="list-style-type: none"> • Бенк оф Америка (Bank of America) • “Креді Свіс” (Credit Suisse) • Група “Креді Агриколь” (Group Crédit Agricole) • Фінансова група “Мітсубіші” (Mitsubishi UFJ FG) • “Морген Стенлі” (Morgan Stanley) • Королівський банк Шотландії (Royal Bank of Scotland) • Ю-Бі-Ес (UBS)
1 (1.0%)	<ul style="list-style-type: none"> • Бенк оф Чайна (Bank of China) • Бенк оф Нью-Йорк Меллон (Bank of New York Mellon) • Бі Бі Бі Ей (BBVA) • Група Бі Пі Сі І (Groupe BPCE) • Індастріел енд Комершіел Банк оф Чайна Лімітед (Industrial and Commercial Bank of China Limited) • ІНГ Банк (ING Bank) • “Міцухо” ФГ (Mizuho FG) • “Нордеа” (Nordea) • “Сантандер” (Santander) • “Сосьєте Женераль” (Société Générale) • “Стендерд Чартед” (Standard Chartered) • “Стейт Стріт” (State Street) • “Сумітомо Мітсуй ФГ” (Sumitomo Mitsui FG) • “Унікредит Груп” (Unicredit Group) • “Веллс Фарго” (Wells Fargo)
1 (1.0%)	

Джерело: [12].

початок 2014 року в Україні із зазначеного переліку залишилося шість системних європейських банків.

Можна передбачити, що рішення щодо подальшого розвитку дочірніх структур системних європейських банків на теренах України вплине на поточний стан та перспективи розвитку банківської системи країни в цілому і залежатиме не так від тенденцій ринку банківських послуг України (внесок дочірніх структур зарубіжних банків у формування загального фінансового результату материнського банку навіть у докризові часи становив не більше 4%), як від того, як змінюватиметься стратегія розвитку банків щодо основних складових – політики управління власним капіталом, управління активами та управління операційними витратами на виконання регламенту Базеля III.

На сучасному етапі європейські банки демонструють чітко сформульовані проміжні плани щодо реалізації зазначеної вище політики, зважаючи на їхній поточний фінансовий стан, що має сприяти оптимізації балансів та забезпечити привабливу рентабельність власного капіталу на рівні 10–13%. Приклад такої стратегії представив ІНГ-банк (ING Bank) у 2012 році як комплекс заходів з оптимізації балансу банку в контексті регламенту Базеля III (див. схему).

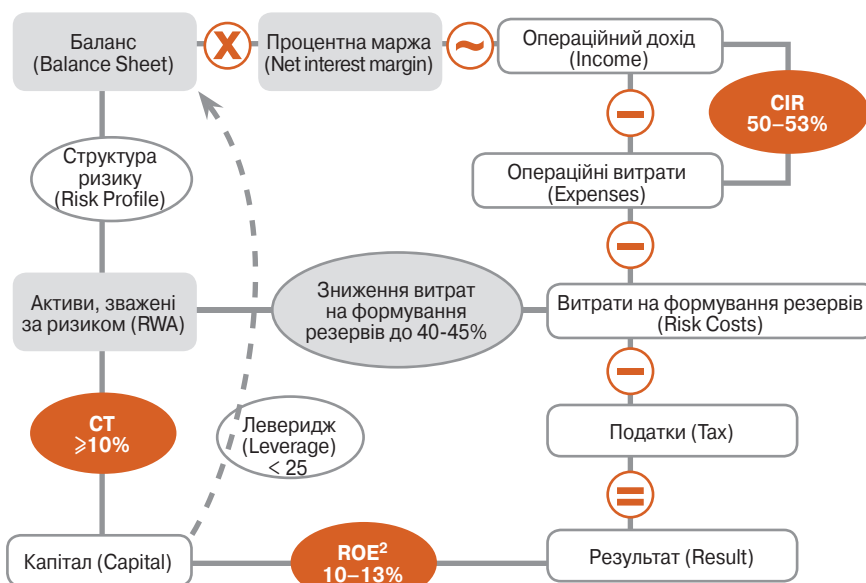
Нова модель бізнесу європейських банків передбачає таргетування показників ефективності управління витратами (CIR), показників адекватності капіталу (CT) та результуючого показника прибутковості (ROE), при цьому необхідно дотримуватися раніше встановлених показників леввериджу та частки ризикових активів (RWA) в балансі банку.

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДЕКВАТНОСТІ КАПІТАЛУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ БАНКІВ

Проблема управління капіталом передусім пов’язана з підвищенням якості капіталу, структура якого може гарантувати безпосередній і повний доступ та використання для поглинання збитків і мінімізації наслідків криз. Формуючи жорсткіші вимоги до мінімальної достатності та якості капіталу (формування за рахунок звичайних акцій, емісійного доходу, нерозподіленого прибутку та звичайних акцій, які випускаються дочірніми компаніями, що знаходяться у третьої сторони), Базель III фактично визначив основні джерела і напрями докапіталізації банків: емісія акцій та прибуток банків (у т. ч. як мотивуючий фактор для потенційних інвесторів).

Вирішення цих проблем для євро-

Схема. Стратегія оптимізації балансу ІНГ-банку (ING Bank)

Джерело: [14].

пейських банків частково ускладнюється відсутністю на поточному етапі диверсифікованих джерел докапіталізації банків та їхньою дивідендною політикою. У 2009 році частка капіталу, що залучалася європейськими банками на фондових ринках, у сукупному розмірі щорічної докапіталізації становила більше 80% (84.942 млрд. євро). У 2011 році цей показник зменшився до 10% (3.299 млрд. євро), що свідчить про складність використання потенціалу фондового ринку в процесі докапіталізації банків [6]. Більше того, протягом 2009–2011 рр. обсяги дивідендів, виплачених банками Європи своїм акціонерам, збільшилися з 12.414 до 18.489 млрд. євро (див. графіки 2, 3), тоді як динаміки збільшення прибутків банків майже не спостерігалось.

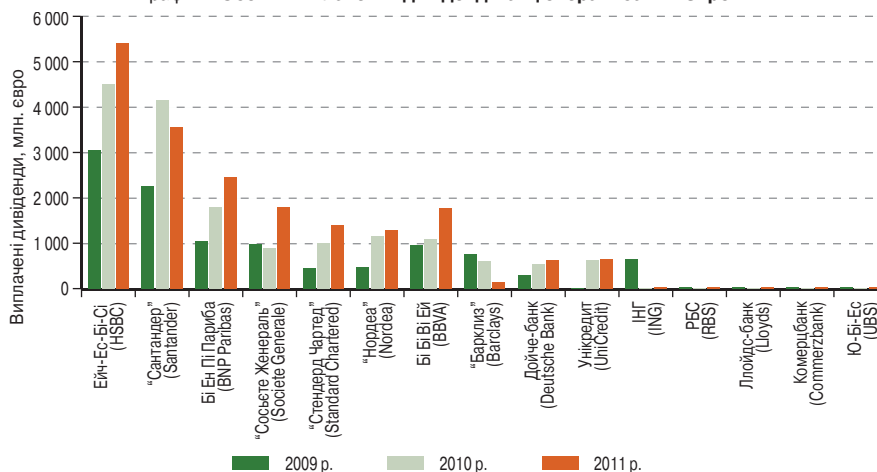
За останні роки норматив капіталу першого рівня (Tier 1) європейських банків збільшився в середньому на 1.2% – із 9% у грудні 2010 року до 10.7% у червні 2013 року. Тож можна стверджувати, що глибина проблеми докапіталізації в різних країнах суттєво відрізнялася: потреба в капіталі банків Скандинавії наприкінці 2011 року становила 0.4 млрд. євро, банкам Франції потрібно було 25.6 млрд. євро, банкам Іспанії – 33.5 млрд. євро, банкам Італії – 36.1 млрд. євро, банкам Німеччини – 55.5 млрд. євро [6]. Ці тенденції вплинули на рішення щодо виходу з вітчизняного ринку деяких європейських банків: Комерцбанк АГ (Commerzbank AG),

“Сосьєте Женераль” (Societe Generale), Ерсте-банк (Erste Bank). У всіх випадках саме збитковість українських дочірніх банків та високий рівень недокапіталізації материнських структур стали причинами того, що європейські банки залишили ринок банківських послуг України. Коментуючи свій вихід з України, Ерсте Груп (Erste Group) заявив про наміри згорнути власний банківський бізнес до меж кордонів ЄС, трансформуючи модель банківського бізнесу на регіонально-європейську.

УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ МОДЕЛІ БІЗНЕСУ БАНКІВ ЄВРОПИ

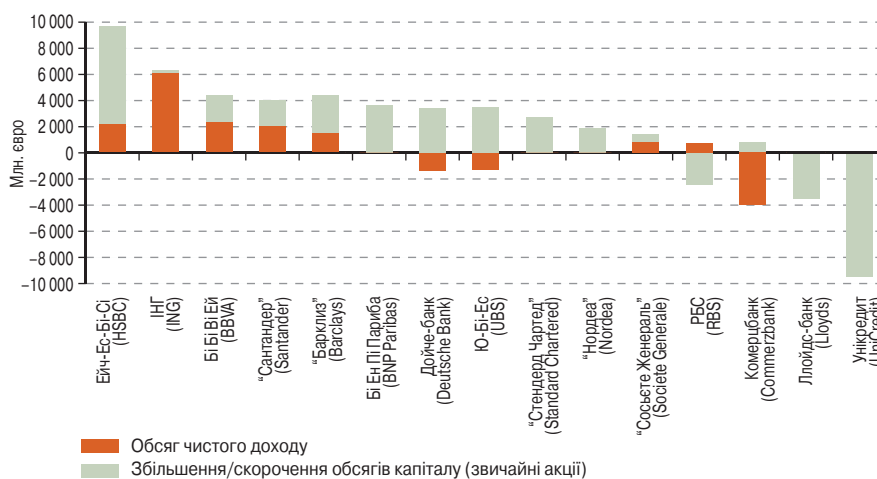
Важливою складовою стратегії оптимізації балансів банків є політика управління активами, якість яких через показник зважених за ризиком активів (RWA, risk-weighted assets) впливає на параметри адекват-

Графік 2. Обсяги виплачених дивідендів акціонерам банків Європи

Джерело: побудовано авторами за даними [15].

Графік 3. Обсяги та джерела формування додаткового капіталу банками Європи, 2011 р.

Джерело: побудовано авторами за даними [15].

ності (достатності) капіталу. Протягом 2010–2013 рр. частка ризикованих активів у структурі активів європейських банків мала тенденцію до скорочення. Так, згідно з даними Європейської банківської організації (European Banking Authority, ЕВА) збільшення показника адекватності капіталу в європейських банках відбулося не за рахунок нарощування обсягів капіталу, а через просте зменшення активів, зважених на ризик, причому третину цього зменшення було досягнуто за допомогою “рекалібрацій” внутрішньобанківських моделей оцінки RWA, а якщо говорити простіше – банкіри підлаштували свої методики оцінки ризиків у бік їхнього заниження для досягнення планових нормативів капіталом першого рівня (Tier 1 capital ratio) [16].

Водночас окремі європейські банки, представлені в Україні відповідними дочірніми підрозділами (Бі Ен Пі Париба, “Унікредит”, “ІНГ”) протягом 2010–2012 років демонстрували вищу толерантність до ризику (частка RWA у балансах вища за середній показник по системі), що пояснює менш жорстку та пряму лінійну політику щодо українських підрозділів і продовження їхнього перебування на українському ринку. Частка негативно класифікованих активів Укрсоцбанку (дочірній банк “Унікредиту”) становила на 01.04.2013 р. 37.8%, Райффайзен-банку “Аваль” – 22.65%, внаслідок чого вони потрапили до сімки банків України з найбільшою часткою негативно класифікованих активів (NPL).

Виходячи з цих даних, можна припустити, що чим вища частка RWA в балансах материнських структур європейських банків, тим менш жорстку та пряму лінійну політику щодо українських підрозділів варто очікувати від них. Логічним у цьому сенсі є вихід протягом останніх двох років з вітчизняного ринку через продаж дочірніх структур таких європейських банків, як СЕБ (SEB), Комерцбанк (Commerzbank AG), Сведбанк (Swedbank), і продовження перебування на українському ринку Райффайзен-банку “Аваль” (RZB AG) та “Унікредит” (UniCredit).

Крім того, треба зазначити, що існує певна відмінність у результатах оцінки якості активів вітчизняної банківської системи з боку Національного банку України та міжнародних рейтингових агенцій. Відповідно до класифікації НБУ безнадійними вважаються активи, за якими 50% боргу прострочено більш як на 90 днів. На початок 2014 року розмір таких активів становив менше 14% загальної кредитної заборгованості, що є цілком прийнятним. За оцінками ж міжнародного рейтингового агентства Мудіс (Moody’s), рівень безнадійних кредитів у банківській системі України становить близько 40%, що пояснюється зарахуванням до негативно класифікованих активів і тих, які знаходяться у процесі реструктуризації. Така розбіжність формує перешкоди для розвитку репутаційних ризиків, а занадто високий показник проблемної заборгованості залишається однією з основних причин виходу з українського ринку іноземних банківських груп.

Вочевидь, ефективність внутрішнього корпоративного контролю і

здатності материнського банку вчасно та у повному обсязі отримувати об’єктивну інформацію про діяльність дочірніх банків в Україні дасть змогу приймати правильні рішення та формувати ефективні пропозиції щодо подальшого розвитку підрозділів європейських банків за кордоном, у тому числі й в Україні.

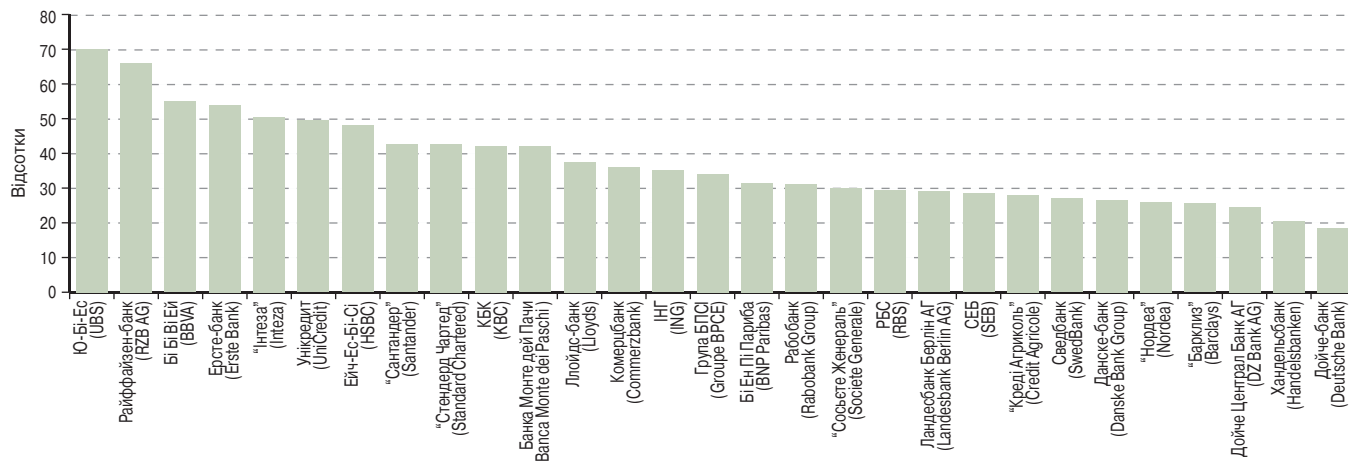
УДОСКОНАЛЕННЯ ПОЛІТИКИ УПРАВЛІННЯ ОПЕРАЦІЙНИМИ ВИТРАТАМИ

Важливою складовою стратегії оптимізації балансів банків є політика управління витратами. Прагнення акціонерів отримувати дивіденди навіть в умовах негативного впливу наслідків фінансової кризи створює потужні стимули для керівництва європейських банків активно працювати над масштабним скороченням операційних витрат. За результатами 2011 року майже всі європейські банки з групи “G29” мали незадовільні результати щодо управління операційними витратами, які у більшості випадків перевищували оптимальний рівень 50% (див. таблицю 4).

Традиційно вищими за середні є показники операційних витрат у банках Франції, Італії, Німеччини та Австрії, нижчими – у банках Швеції. Усвідомлення актуальності цієї проблеми змушує європейські банки скорочувати кількість працівників. Так, із 2000-го до 2007 року в країнах Європи ринок праці для працівників банків зріс на 12.3%. Фінансова криза та масштабне скорочення витрат протягом 2008–2012 рр. спричинили скорочення персоналу банків у країнах ЄС у середньому на 6% [11].

Українські дочірні фінансові уста-

Графік 4. Співвідношення активів, зважених за ризиком (RWA), до загальних активів системно важливих банків Європи, 2011 р.

Джерело: побудовано авторами за даними [8].

нови також активно зменшували операційні витрати в рамках програми управління витратами та оптимізації організаційної структури. Так, змінивши на початку 2014 року іноземного власника, Правекс-банк протягом 2012 року зменшив операційні витрати на 12.8%, адміністративні витрати – на 3.6%, проте так і не вирішив системних проблем банку.

Комплексний підхід до управління активами та витратами дав позитивний результат у 2012 році Укрсиббанку (дочірна структура Бі Ен Пі Париба). Оптимізація оргструктури (скорочення на 5%) з одночасним удосконаленням структури активів (скорочення частки негативно класифікованих активів із 15.5% до 9%) дали змогу за результатами 2012 року отримати прибуток на рівні 69 млн. грн.

Активність українських дочірніх банків європейських фінансових установ щодо скорочення операційних витрат повністю відповідає стратегічним планам розвитку материнських банків. Так, італійський “Унікредит” заявив про намір скоротити персонал банку на 6 150 працівників до кінця 2015 року, зменшити офісні площі на 15% та реалізувати активи в країнах, які не належать до стратегічних із точки зору генерування прибутковості.

У планах найбільших європейських банків до 2016 року заявлено скорочення операційних витрат на 10% (за оцінками – 40 млрд. євро) з метою виходу на показник CIR на рівні 55%. Половину витрат планується зменшити за рахунок скорочення персоналу та коштів на його утримання.

ВИСНОВКИ

Під впливом нової архітектури банківського нагляду та регулювання, яка вибудовується на основі Базеля III, а також в умовах великих очікувань акціонерів щодо дивідендів відбувається трансформація моделі бізнесу європейських банків, у якій його масштаби за показником частки ринку втрачають актуальність. На перший план виходить ефективність банківського бізнесу з акцентом на показнику окупності акціонерного капіталу (ROE), стала позитивна динаміка якого є: 1) чітким індикатором для регуляторів ринку щодо створення передумов для забезпечення належного рівня адекватності капіталу банку та зменшення системних ризиків; 2) позитивним сигналом для ак-

Таблиця 4. Показники ефективності діяльності системно важливих банків Європи

Банк	Рентабельність активів (ROA)		Рентабельність капіталу (ROE)		CIR 2011 р.
	2011 р.	2007 р.	2011 р.	2007 р.	
Банка Монте дей Пачи (Banca Monte dei P.S.)	-1.95	0.91	-28.42	17.35	76.08
“Барклиз” (Barclays)	0.23	0.39	6.20	17.02	62.34
Бі Бі Бі Ей (BBVA, Banco Bilbao Vizcaya Argentaria)	0.61	1.39	9.04	25.53	50.86
Бі Ен Пі Париба (BNP Paribas)	0.35	0.53	8.05	14.55	61.46
Група БПСІ (Groupe BPCE)	0.28	–	6.04	–	66.67
Комерцбанк (Commerzbank)	0.11	0.31	2.76	12.27	80.64
“Креді Агриколь-банк” (Crédit Agricole Bank)	0.06	0.44	1.46	9.79	55.57
Данске-банк (Danske Bank)	0.05	0.49	1.46	14.91	58.89
Дойче-банк (Deutsche Bank)	0.21	0.37	8.28	17.89	75.50
Дойче Централ-банк АГ (DZ Bank AG)	0.15	0.21	5.66	8.21	72.63
Ерсте-банк (Erste Bank)	-0.26	0.81	-3.44	13.90	54.26
Хандельсбанк (Handelsbanken)	0.53	0.85	13.78	22.04	47.13
Ейч-Ес-Бі-Сі (HSBC)	0.65	0.97	10.98	16.34	54.28
ІНГ Банк (ING Bank)	0.43	0.39	11.82	14.89	58.13
“Інтеза” (Intesa)	-1.25	1.70	-14.43	20.61	65.97
КБК-банк (KBC Bank)	0.02	1.00	0.26	18.42	59.90
“Ландесбанк Баден-Вюртемберг” (Landesbank Baden-Württemberg)	0.02	0.08	0.89	3.14	51.63
Ллойдс-банк (Lloyds Bank)	-0.28	0.94	-5.94	27.75	67.43
“Нордеа” (Nordea)	0.43	0.85	10.61	19.27	54.91
Рабобанк (Rabobank)	0.38	0.48	6.13	8.87	64.07
Райффайзен-банк (Raiffeisen Bank)	0.69	1.51	9.24	17.36	60.77
Королівський банк Шотландії (RBS, Royal Bank of Scotland Plc.)	-0.13	0.69	-2.56	11.27	69.73
“Сантандер” (Santander)	0.50	1.10	7.68	18.42	51.02
СЕБ (SEB)	0.50	0.64	10.81	18.95	60.52
“Сосьєте Женераль” (Société Générale)	0.24	0.16	5.37	4.96	65.47
“Стендерд Чартед” (Standard Chartered)	0.87	0.98	12.30	15.39	56.16
Сведбанк (Swedbank)	0.66	0.80	12.20	18.87	55.35
Ю-Бі-Ай (UBI, Unione di Banche Italiane Scpa)	-1.41	1.00	-15.43	10.71	71.58
“Унікредит” (Unicredit)	-0.95	0.72	-13.97	12.59	67.36

Джерело: [8].

ціонерів щодо дивідендів; 3) свідченням ефективного управління капіталом, активами та витратами банку.

Для України така ситуація в європейському банківському секторі означає підвищення вимог материнських банків до своїх дочірніх структур, подальшу стагнацію кредитування з боку західних банків, а також згорання діяльності не надто фінансово стійких банків, материнські компанії яких потерпають від високої частки негативно класифікованих кредитів (NPLs) і схильні до зниження зважених за ризиком активів (RWA) шляхом продажу поганих активів закордонних дочірніх структур.

Таким чином, оцінюючи та попереджаючи вплив іноземного капіталу з вітчизняного банківського сектору, регулятори вітчизняного ринку повинні чітко усвідомлювати мотивацію і давати оцінку системоутворюючим чинникам формування стратегії бізнесу материнських структур європейських банків, до яких належать:

1. Низька ліквідність фондового ринку єврозони, що суттєво ускладнює процес докапіталізації європейських банківських структур і спроможність здійснювати залучення капіталу в достатніх обсягах;

2. Потенційна можливість докапіталізації банків (на виконання вимог

Базеля III) у контексті відносин менеджменту банків та їхніх акціонерів (удосконалення політики управління прибутком та дивідендної політики);

3. Оптимізація політики управління активами з метою зменшення частки активів, зважених за ризиком, як у балансах дочірніх структур, так і материнських компаній. На цій основі на вітчизняному ринку серед дочірніх структур європейських банків відбулося чітке структурування за ступенем толерантності до ризику відповідно до бізнес-стратегій материнських банків, що змусило окремі материнські структури продати активи в Україні;

4. Забезпечення прибутковості бізнесу як материнського банку, так і дочірніх структур на рівні, не нижчому від докризового (за оцінками Базельського комітету з банківського нагляду – 12.5% на початок 2015 року), що на нинішньому етапі функціонування банківської системи Європи можна досягнути за рахунок скорочення операційних витрат.

Література

1. Подчесова В. Іноземний капітал на банківському ринку України // В. Подчесова, Ю. Сидоренко // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2012. – Вип. 2 (7). – С. 257–263.

2. Корнилюк Р. В., Сікорська Є. Е. Іноземні банки в Україні: вихід європейських інвесторів / Р.В.Корнилюк, Є.Е.Сікорська // *Фінанси, облік і аудит: зб. наук. пр.*, – КНЕУ, 2013. – № 2(22). – С. 68–76.

3. Аналітичний огляд банківської системи України за 9 місяців 2013 року / Національне рейтингове агентство “Рюрік”. – 2013. – 51 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_3_kv_2013_review.

4. Офіційне інтернет-представництво Національного банку України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

5. Blanchard, Frederic. *Credit Strategies of European Banks* // A Kurt Salmon Associates report. – 2012. – 28 pp.

6. Financial Institutions Group. *The triple transformation: Achieving a sustainable business model* // 2nd McKinsey Annual Review on the banking industry. – October 2012. – 51 pp.

7. Lewis, Steven. *Time for bold action: Global banking outlook 2013* // Ernst & Young Report – 2012. – 40 pp.

8. Liikanen, Erkki. *High-level Expert Group on reforming the structure of the EU banking sector* // Report, Bank of Finland. – 2012. – 139 pp.

9. Tondi, Francesca. *European Banks: 2012 Outlook – Deleveraging remains the key theme* // Morgan Stanley outlook – 2011. – 132 pp.

10. The Boston Consulting Group. *Facing new realities in global banking* // *The Risk report*. – 2011. – 30 pp.

11. Soriano, Carlos Vacas. *Recession and social dialogue in the banking sector: a global perspective* // Report for European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. – 2012. – 60 pp.

12. Bank for International Settlements. *Global systemically important banks: updated assessment methodology and the higher loss absorbency require-*

ment / Bank for International Settlements // BIS. – July 2013.

13. 2013 update of group of global systemically important banks (G-SIBs). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.financialstabilityboard.org/publications/r_131111.htm.

14. Timmermans, Koos. *Balance sheet optimisation under Basel III / Amsterdam*. – 13 January 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ing.com>.

15. Focus on Transparency – Financial reporting of European banks in 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kpmg.com/Global/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/focus-on-transparency/Pages/financial-reporting-european-banks-2011.aspx>.

16. Nadege Jassaud, Heiko Hesse, *Balance-sheet repairs in European banks*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.voxeu.org/article/balance-sheet-repairs-european-banks>.

Нотатки з конференції

Молоді дослідники проблем банківництва Young researchers of banking problems

16 травня в Університеті банківської справи Національного банку України (м. Київ) відбулася IV науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих учених “Проблеми забезпечення ефективного функціонування та стабільного розвитку банківської системи України”, приурочена до Дня банківських працівників.

On 16 May, IV scientific and practical conference “Problems in maintenance of effective operation and stable development of the banking system of Ukraine” was held in the University of Banking of the National Bank of Ukraine (City of Kyiv). Students, postgraduates, and young scientists took part in it. The conference was timed to the Day of Bank Employees.

З року в рік цей науково-практичний форум стає дедалі потужнішим, залучає усе більше молоді до вивчення й обговорення актуальних проблем розвитку фінансово-кредитної та банківської систем. Цьогоріч тези своїх доповідей надіслали більше 130 молодих науковців із 14 навчальних закладів та інших установ різних регіонів України. До організації конференції разом з Університетом банківської справи НБУ долучилися представники Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

“Зрозуміло, що конференція проходить у непростий для України час. Але саме молодь, яка розпочала прогресивні зміни в нашому суспільстві

й яка завжди була провідником креативної наукової думки, нині подає старшим приклад того, як потрібно вести дискусію, діалог, аргументовано відстоювати свою позицію чи достойно поступатися власними амбіціями (науковими у даному випадку) перед конструктивною позицією опонентів”. На цьому наголосила, вітаючи присутніх від імені ректора УБС НБУ Тамари Смовженко, про ректор з науково-педагогічної роботи Анжела Кузнецова. Члени організаційного комітету конференції – директор Інституту магістерської та післядипломної освіти УБС НБУ Тетяна Гірченко, завідувачі кафедр банківської справи і фінансів цього ВНЗ Ольга Вовчак та Олена Лапко, завідувач кафедри менеджменту банківської діяльності Київського на-

ціонального економічного університету імені Вадима Гетьмана Людмила Примостка наголосили на важливості студентської наукової роботи як невід’ємної складової якісної підготовки сучасних фахівців, побажали молодим науковцям не втратити прагнення до нових досліджень та відкриттів, збагатитися новими знайомствами, ідеями, досвідом, налагодити й підтримувати тривалі науково-професійні контакти.

Пленарне засідання конференції розпочалося з аналізу сучасної інституційної структури банківської системи України. У своїй доповіді студентка 5-го курсу Інституту магістерської та післядипломної освіти УБС НБУ Ірина Гасюк акцентувала на суперечностях і диспропорціях, якими характеризується інституційна структура банків-